

Ольга Поліщук

РИЗОМАТИЧНИЙ ХАРАКТЕР НАЦІЄТВОРЧОЇ ІСТОРІЇ У ТВОРІ ВАСИЛЯ КОЖЕЛЯНКА «КОНОТОП»

У статті досліджено ризоматичний характер націєтворчої історії у творі В. Кожелянка «Конотоп». Письменник розкриває націєтворчу історію за допомогою категорії «ризома». Ризома, як організаційна модель, знаходить своє застосування у постмодерністській текстології, зокрема конструюючи альтернативно-історичні твори. У творі виділено три ризоматичні групи: хронотопічну, статті у періодичних виданнях та віртуальності історичного розвитку України. До хронотопічної групи відносимо перенесення з теперішнього часопростору до минулого за допомогою кармпортації, а також усі хронотопи, що зустрічаються у творі. Другою ризоматичною групою є власне репортажі про ВКБ — Велику Конотопську битву. Третю групу становлять десять віртуальностей щодо Конотопської битви.

У творі чітко зображено, що на творення національної ідентичності значний вплив мають історична пам'ять, проплачене маніпулювання свідомістю людей та усвідомлення альтернативності історичного розвитку.

Ключові слова: націєтворча історія, ризома, хронотоп, віртуальність.

У час, коли наша держава переживає гостру суспільно-політичну кризу, українське суспільство потребує переосмислення національної історії, становлення своєї країни та усвідомлення можливості варіативного процесу історичного розвитку. У сучасній українській літературі можна простежити націєтворчі тенденції, що впливають на усвідомлення історичних подій. У своїх творах письменники часто звертаються до історичного минулого, намагаючись визначити націєтворчі тенденції. Важливим чинником націєтворення є історична пам'ять. «Віднині історія пишеться під тиском колективних пам'ятей: починаючи від «безпосередньої» історії, що успадковує подію в тому вигляді, в якому її створили медії, та своєю чергою формує колективну пам'ять, аж до самої «наукової» історії, якій колективні пам'яті диктують інтереси та об'єкти свого зацікавлення» [3, 190]. У своїх творах письменники часто застосовують категорію історичної пам'яті для відображення у різних вимірах процесу національної історії та національної ідентифікації.

Націєтворчі тенденції та становлення української ідентичності вивчали такі українські та зарубіжні науковці, як М. Шкандрій, З. Когут, Е. Томпсон, М. Рябчук, П. Нора та ін. Українські письменники ХХІ століття також шукають відповіді на вище зазначені проблеми. Так, В. Кожелянко у своєму творі «Конотоп» зображує альтернативні історичні події, що відбулися чи мали змогу відбутися 28–29 червня 1659 року, а також те, яким чином відбувається маніпулювання людською свідомістю, а відтак й історичною пам'яттю. Враховуючи сучасний стан, у якому опинилася наша країна, та для

досягнення вирішення проблем, що перебувають на часі, дослідження націєтворчих тенденцій, які виявляються у різних чинниках, у сучасній українській літературі залишається актуальним. В. Кожелянко розкриває націєтворчу історію за допомогою категорії «ризома». У такому ракурсі вивчення націєтворчих аспектів у сучасній українській літературі ще не проводилося, що також визначає актуальність нашої статті.

Мета нашої розвідки полягає у дослідженні ризоматичного характеру націєтворчої історії у творі В. Кожелянка «Конотоп».

Поняття «ризома» стає фундаментальним у філософії постмодерну. «Енциклопедія Постмодернізму» подає таке визначення категорії «ризоми» — «поняття філософії постмодерну, що фіксує принципово внесруктурний і нелінійний спосіб організації цілісності, що залишає відкритою можливість для іманентної автономної рухливості і, відповідно, реалізації її внутрішнього креативного потенціалу самоконфігурування» [4].

Ризома, як організаційна модель, знаходить своє застосування у постмодерністській текстології, зокрема конструюючи альтернативно-історичні твори. Розглядаючи альтернативну історію в новітньому літературному процесі, ми маємо справу із множинною «мапою альтернатив», з безліччю ймовірно можливих сценаріїв.

Класичним ризоматичним твором альтернативної історії в новітньому літературному процесі можна назвати твір українського письменника В. Кожелянка «Конотоп» (2001). Письменник за основу свого роману взяв події 28–29 червня 1659 року. Багато хто з істориків, і сам автор

твору, вважають, що ці події є одним з ключових епізодів у російсько-українській війні 1658 — 1659 років, а відтак впливають на націєтворення української держави. Конотопська битва є точкою біфуркації в українській історії, в якій залишилися нереалізовані можливості. Саме «невміння осягнути історичну перспективу» у перемозі під Конотопом для націєтворення та можливості для майбутнього є головною ідеєю твору.

Ризоматичний характер «Конотопа» В. Кожелянка починається з конструювання різних квазіцитат, що вміщені у нібито офіційні писемні джерела. Письменник іронізує з приводу того, як краще писати історію: *«історію краще писати з відстані, найкраще — у кілька століть, коли вже помер останній з невтомних правдолюбців, який міг би заперечити істориківі...»* [2].

Таке розуміння В. Кожелянка щодо написання історії є своєрідним прологом до головних змодельованих подій. Якщо очевидець історичних подій є беззаперечним свідком, то письменник вирішує відправити свого героя до 1659 року, заради об'єктивного висвітлення ходу Конотопської битви. Журналіст Автовізій Самійленко другого травня 1999 року за допомогою кармопортації потрапляє до 1659 року з метою написання серії репортажів з місця бойових дій для газети «Ніч». Письменник подає таку характеристику головного героя: *«Спритний, безжалісний, безстрашний, цинічний, користолюбивий, який за добрі гроші напише некролог живому-здоровому рідному батьку»* [2]. Відразу постає питання про об'єктивність журналіста, який працює на замовлення, про ідеологічність та заангажованість його праці, а також про маніпулювання свідомістю читачів.

У творі В. Кожелянка «Конотоп» ми можемо виокремити декілька груп ризоматичних утворень. Перша група — це хронотопічні ризоми. Сюди ми відносимо вже згадуване перенесення з теперішнього часопростору до минулого, а також усі хронотопи, що зустрічаються у творі. До хронотопічної групи ризом ми також відносимо декілька ризоматичних ліній, що переплітаються у вузлі — 28 червня. Ця дата є символічною для українського історичного процесу. Вперше ця дата в історичній системі України з'являється, коли ми говоримо про Конотопську битву 1659 року. В. Кожелянко вустами свого головного героя розмірковує над містичністю цієї дати: *«Це був той самий день — 28 червня — дата, яка започаткувала містичне клонування цифри «28» у подальшій історії України. І не просто «28», а таки двадцять восьмого дня місяця червня. У цей день року 1940-го червонозоряні танки російського імператора Сталіна перейшли румунський кордон і Червона армія окупувала Північну Буковину. В результаті цього в складі України з'явилась ще одна область — Чернівецька... Третя копія цієї»*

дати «28 червня» — відома усім — День Ще Не Спотвореної Поправками Конституції України» [2]. Отже, у творі ризома «28 червня» складається з трьох ліній: Конотопська битва (1659 рік), вхід Чернівецької області до складу України (1940 рік) та День Конституції України (1996 рік).

Наступною ризоматичною групою, що ми виділяємо у творі, є власне репортажі про ВКБ — Велику Конотопську битву — журналіста Автовізія до газет з різними політичними орієнтаціями. Через численні інтерпретації подій 1659 року під Конотопом, свідком яких мав можливість бути Автовізій Самійленко, об'єктивність ключової в історичному процесі українського народу битви була втрачена. Читачів кожної з газет лише запевнили у правдоподібності викладених матеріалів, але насправді надали їм заангажовані та заідеологізовані, згідно з політично-ідейними поглядами періодичних видань, репортажі. Для замовника та його газети «Ніч» головний герой написав серію репортажів, обравши патріотичний дискурс: *«Ми будемо серйозні, добропорядні, благочестиві, патріотичні, трохи українофільні, трохи русофобні, але, як завжди, суворо об'єктивні»* [2].

Слід звернути увагу на те, що окремі репортажі чи статті у періодичних виданнях, які вже самі по собі є окремими ризоматичними лініями твору, у своїй внутрішній структурі можуть утворювати ще одне чи декілька ризоматичних утворень. Так, для газети «Ніч» кореспондент Автовізій Самійленко взяв інтерв'ю у коменданта міста Конотопа полковника Григорія Гуляницького. Саме у середині цього інтерв'ю з'являється нова ризома. Під час розмови співбесідники доходять висновку, що Україна після Конотопської битви матиме два альтернативних варіанта розвитку, що є протилежними один одному. У першому випадку, *«якщо ми розіб'ємо під Конотопом московське військо, укладемо союз з Польщею, мир — з Кримом, чи не повстануть противники союзу з Польщею проти ясновельможного гетьмана пана Виговського і чи не буде знову кинута Україна під ноги Москви?»* [2]. Полковник погоджується з ймовірною можливістю такого розвитку подій у майбутньому. Відразу зазначаємо, що саме цей варіант мав місце у Поточній Реальності. Але у романі Автовізій ставить питання і про інший, вигідний та бажаний для українського народу, альтернативний попередньому, сценарій розвитку подальших подій: *«А якщо ясновельможний гетьман Виговський розжене опозицію, ввійде в силу і набуде одноосібної влади, згодом стане військовим диктатором України, залізною рукою підкорить собі Запоріжжя, розірве Гадяцьку угоду з поляками та розширить кордони України аж до Сяну на заході і до Дону на сході, завоює Крим і включить цей півострів у склад України на правах автономії, поширить свій вплив на»*

Литву і Молдову, чи не стане тоді Українська імперія супердержавою?» [2]. Цей сценарій не здійснився у Поточній Реальності через те, що гетьман Виговський об'єктивно не зміг повністю скористатися перемогою у російсько-українській війні 1658–1659 роках та реалізувати усі можливості щодо політичних відносин з Москвою та об'єднання українських земель в етнічних кордонах.

Як ми вже зазначали, журналіст газети «Ніч», повернувшись до 1999 року, написав статті та репортажі з місця бойових дій не тільки для свого замовника. Автовізій Самійленко завдяки своїй користоловності пише і для інших друкованих видань, підлаштовуючись під політико-ідеологічні уподобання читачів. Для українців з діаспори у газеті «Шлях в Перемогу» він пише статтю «Як ішли до бою ми темньої нічки або гармати били, а ми наступали». У газеті «Київські весті» аналітична стаття «Епохальна битва народів чи банальна жабомишодраківка» призначена для росіян, в якій зазначено, що термін ВКБ не виправданий, бо то була не битва, а повстання васала проти сюзерена. Для євреїв було розміщено статтю «Битва залізних канцелярій» у періодичному виданні «Едіот Гадаот» [2]. Уривок пригодницького роману «Мечем і калачем» для поляків уміщено у газеті «Жечь посполитих!». Ідеологічні вподобання кримських татарів Автовізій задовольнив статтею «Аллах — над нами, Москва — під нами, перемога — за нами» у газеті «Алтин-и-Кирым». Необхідно зазначити, що Автовізій Самійленко вдало мімікрує свої прізвище, коли підписує статті: для росіян — Самойлов, для поляків — Самуельський, для євреїв — Самуелі, для кримських татар — Самуїл-Огли. Це все підтверджує думку автора роману про необ'єктивність та заангажованість свідка подій, що працює на замовлення. Усі статті, репортажі, есе, інтерв'ю тощо утворюють окрему ризоматичну групу в романі.

Третю ризоматичну групу, представлену в романі В. Кожелянка «Конотоп», складають власне десять альтернативних віртуальностей, які могли б стати наслідками «Великої Конотопської

битви». Не дарма письменник звернувся саме до подій 28–29 червня 1659 року під Конотопом. Вони є біфуркацією в історичному розвитку українського народу. Наслідки та можливості після перемоги українського війська та їхніх союзників могли повністю змінити хід вітчизняної історії. Із запропонованих автором роману десяти альтернатив лише два сценарії є негативними для України. Один з них, як зазначає сам В. Кожелянко, «на жаль, це не віртуальність, це — дійсність» (віртуальність № 6). Інша негативна альтернативна для української історичної системи — це віртуальність № 1: «Під Конотопом перемогли москалі. Україна як держава і українці як нація припиняють своє існування. Все!» [2]. Така віртуальність є найгіршою з ряду запропонованих автором альтернатив. Щодо інших восьми альтернативних шляхів розвитку, письменник конструює таке моделювання, за якого можливості реалізації мали місце. Кожна з альтернатив, навіть не великі за обсягом, мають ризоматичну природу. Усі разом вони складають ризому, що структурується за принципом нелінійності.

Порівнюючи між собою різні альтернативи, а також із Поточною Реальністю (віртуальність № 6), В. Кожелянко дає змогу реципієнтам побачити важливість вибору у відповідальний момент історії та усвідомити втрачені націєтворчі можливості.

Отже, у творі В. Кожелянка «Конотоп» націєтворча історична подія — Конотопська битва — має ризоматичний характер. У творі ми виділили три ризоматичні групи: хронотопічну, статті у періодичних виданнях та віртуальності історичного розвитку України. У творі чітко зображено, що на творення національної ідентичності значний вплив мають історична пам'ять, проплачене маніпулювання свідомістю людей та усвідомлення альтернативності історичного розвитку. Дослідження поставленої мети не може бути уміщено в одній статті, вивчення питання націєтворення у сучасній українській літературі повинно бути ширшим із залученням художніх текстів інших письменників, тому й залишається перспективним.

ДЖЕРЕЛА

1. Когут З. Коріння ідентичності. Студії ранньомодерної та модерної історії України / З. Когут — К. : Критика, 2004. — 351 с.
2. Кожелянко В. Конотоп [Електронний ресурс] / Василь Кожелянко. — Львів : Кальварія, 2001. — Режим доступу: <http://www.rulit.me/books/konotop-read-91106-1.html>
3. Нора П'єр. Теперішнє, нація, пам'ять / П'єр Нора ; [пер. із фр. А. Рєпи]. — К. : «Видавництво» «КЛЮ», 2014. — 272 с.
4. Ризома / [Електронний ресурс] // Постмодернізм. Енциклопедія ; [сост. А.А. Грицанов, М.А. Можейко]. — Режим доступу: <http://www.infoliolib.info/philos/postmod/risoma.html>
5. Рябчук М. Від Малоросії до України: парадокси запізнілого націєтворення / М. Рябчук — К. : Критика, 2000. — 303 с.
6. Шкандрій М. В обіймах імперії. Російська і українська література новітньої доби / М. Шкандрій — К. : Факт, 2004. — 496 с.

Полищук Ольга Леонидовна

РИЗОМАТИЧЕСКИЙ ХАРАКТЕР НАЦИЕТВОРЧЕСКОЙ ИСТОРИИ В ПРОИЗВЕДЕНИИ ВАСИЛИЯ КОЖЕЛЯНКО «КОНОТОП»

В статье исследован ризоматический характер нациетворческой истории в произведении В. Кожелянко «Конотоп». Писатель раскрывает нациетворческую историю с помощью категории «ризомы». Ризома, как организационная модель, находит свое применение в постмодернистской текстологии, в частности конструируя альтернативно-исторические произведения. В произведении выделено три ризоматические группы: хронотопическая, статьи в периодических изданиях и виртуальности исторического развития Украины. К хронотопической группе относим переход с настоящего времени и пространства в прошлое с помощью кармпортации, а также все хронотопы, которые встречаются в произведении. Второй ризоматической группой являются собственно репортажи о БКБ — Большой Конотопской битве. Третью группу составляют десять виртуальностей Конотопской битвы.

В произведении четко изображено, что на создание национальной идентичности значительное влияние оказывают историческая память, проплаченное манипулирование сознанием людей и осознание альтернативности исторического развития.

Ключевые слова: нация, история, ризома, хронотоп, виртуальность.

Olha Leonidivna Polishchuk

RHIZOMATIC CHARACTER OF NATION-CREATING HISTORY IN THE WORK BY VASYL KOZHELYANKO "KONOTOP"

The article deals with rhizomatic character of nation creation history in the work "Konotop" by V. Kozhelyanko. The writer reveals nation creation history by using the "rhizome" category. Rhizome as an organizational model finds its use in the postmodern textual criticism, particularly constructing alternatively historical works. In the work, three rhizomatic groups have been highlighted: chronotopical, articles in periodicals and virtuality of the historical development of Ukraine. The chronotopical group includes the transition from the present time and space into the past with the help of karmaportation as well as all chronotopes that occur in the work. The second rhizomatic group is actually the reports on the BKB — the Big Battle of Konotop. The third group consists of ten virtualities of Battle of Konotop.

The work clearly shows, that the creation of the nation identity is significantly influenced by historical memory, the paid-out manipulation of people's consciousness and realization of alternativeness of historical development.

Key words: nation, history, rhizome, chronotope, virtuality.